

KLANERNA I UZBEKISTAN

av Pulatjan Ahunov med hjälp av Gunilla Mosén

Klanerna i Uzbekistan är en sida av uzbekistanska samhället, som inte har blivit belyst. Klanerna är en gåta för alla som studerar Uzbekistan och landets samhällpolitiska utveckling. Klanerna har utvecklats och anpassat sig till realiteterna, oavsett ideologi och statsstyre. Men för att förstå de uzbekiska klanernas fördelning, styrka och påverkan på landets liv, måste man gå tillbaka i tiden och bekanta sig med hur Uzbekistan skapades som ett land.

Man måste förstå, och det här är viktigt, att Uzbekistan som land fick sin plats på världskartan först 1924. Det var Lenins men mest Stalins beslut och i själva verket skapades landet i Moskva. Dåvarande Sovjetunionens parlament beslutade då att bilda Uzbekistanska Sovjetiska Socialistiska Republiken. Man ritade bara på kartan och bestämde hur landet skulle se ut. Jag vet inte om det är en anekdot eller en verklig händelse men det berättas om hur Karakalpakiska autonoma republiken (ingår i Uzbekistan) fick sitt namn. Lenin frågade Stalin: - "Vad ska vi kalla autonomin och de som bor där?". Stalin: - "Jag vet inte, men jag har hört talas om att där bor folk som bär stora svarta mössor" ("svarta mössor" - på uzbekiska uttalas det Karakalpak). Lenin: - "Då kan vi kalla folket Karakalpaker och autonomin kommer att hetta Karakalpakien!". För övrigt, i Sovjetiska parlamentets första beslut, fick landet namnet Uzbekia.

På det nuvarande Uzbekistans territorium ingick i mitten av 1800-talet förr i tiden tre stater. Man kan gå ännu djupare i historien och prata om staterna som existerade före 1800-talet, men jag tänkte börja nedräkningen för min berättelse om klanerna från mitten av 1800-talet. Detta bidrar till att förstå på vilka grunder staten Uzbekistan vilar och vilken verkan detta har haft för att förstå den nuvarande klanfördelningen i Uzbekistan.

De tre stater som låg till grund för det moderna Uzbekistan var Kokandska kanatet, med huvudstaden Kokand, Bukharakanatet (emirat) med huvudstaden Bukhara och Khivakanatet med huvudstaden Khiva. Om man jämför med det moderna Uzbekistans regionala uppdelning kan man se att i Bukharakanatet ingick helt eller delar av följande av Uzbekistans moderna regioner: Samarkand, Bukhara, Qashqadarya, Surhandarya, Sirdarya, Jizzax och Navoiy upp till Aralsjön.

I det Kokandska kanatet ingick helt eller delvis följande av Uzbekistans nuvarande regioner: Fergana, Andijan, Namangan och Tasjkent. Man måste komma ihåg att Tadzjikistans största region Chudzjand, Kirgizistans största region Osh och Kazakstans region Qizilorda också ingick i det Kokandska kanatet.

I Khiva kanat ingick helt eller delvis följande av Uzbekistans moderna regioner: Chorezm och Karakalpakiska autonoma republiken.

I alla ovan nämnda stater existerade egna klaner som alla hade egna vitala intressen. Eftersom där var enväldigt styre fick olika grupper kämpa för tillgången till emirens eller khanens "syn och öra". Då existerade fyra stora grupper med gemensamma intressen och förutom de gemensamma intressena var de i många fall släkt med varandra. Medlemmar i klanen fick sin ställning i samhället i arv efter sina föräldrar medan stora slakten hjälpte dem att klättra i

karriären i statens tjänst för att de sedan i sin tur skulle hjälpa sina nära och kära i det vardagliga livet.

De fyra stora klanerna fördelade på grupper var:

1. De religiösa, som kontrollerade att statsledare och medborgare levde under sharias lagar och hela rättsväsendet tillhörde dem. Statsledaren var mycket beroende av denna grupp eftersom gruppen kunde avsätta honom.
2. De militära, som var garanti för statens och statsledarens existens. De var en mycket mäktig grupp.
3. De ämbetsmän, som styrde i praktiken och som kontrollerade utnämningarna av olika kandidater till statens tjänst, från lägsta nivå till den högsta.

De hade alltid intressen som stod i konflikt med de religiösa och de militära.

4. De affärsmän, som var den svagaste gruppen. Men genom mutor och gåvor till andra grupper kunde de uppnå alla sina mål.

Detta system existerade till början av Rysslands ockupation av Centralasien.

År 1876, efter tio års krig, ockuperades hela det Kokandska kanatet och Rysslands tsar beslöt att kanatet skulle upphöra och ingå i ryska imperiet.

År 1868 besegrades Bukharakanatet (emirat). Man skrev avtal med Ryssland om att Bukhara kanat skulle bli Rysslands vasall. Samma öde drabbade Khiva kanat som besegrades av ryssarna 1873 och då blev Rysslands vasall.

Alla dessa händelser påverkade klanernas ställning i samhället. Eftersom all militär makt helt och hållet var på ryssarnas sida och man ingick avtal med ryssarna försvann därmed betydelsen av lokala - nationella militärer som kunde påverka de makthavande. Som en följd av detta upphörde den tidigare mäktiga militärklanen. Rysslands ockupationsmakt lät de religiösa ha kvar sin position i samhället. Och de förblev en mäktig klan även under den ryska ockupationen.

Detsamma gällde ämbetsmannaklanen. Ryska ockupanter hade stort behov av nationella tjänstemän och det innebar att ämbetsmannaklanen införlivades i den ryska administrationen.

Men riktiga goda tider blev det för affärsmannaklanen. Affärsmännen fick möjlighet att påverka den ryska administrationen eftersom alla ryssar gick att köpa med mutor.

Av den här korta sammanfattningen kan man dra slutsatsen att under tiden för det ryska imperiets ockupation försvann militärernas mäktiga klan.

Men befolkningen i regionen levde fortfarande i tre olika stater. Bukhara kanat (emirat) och Khiva kanat var kvar som vasallstater, medan det Kokandska kanatet upphörde och införlivades med det Turkestanska guvernementet.

Nu kommer vi till de grymma tider som följde i Centralasien med den ryska oktoberrevolutionen 1917. Efter revolutionen försökte nationella krafter i regionen att bilda egna självständiga stater såsom Bukharska republiken och Kokandska autonomin. Men den röda armén slog ner alla försök till självständighet och som jag har nämnt tidigare, beslutade Sovjets parlament 1924 att bilda Uzbekistanska Sovjetiska Socialistiska Republiken.

Befolkningen från tre olika stater började plötsligt leva i den förenade staten Uzbekistan, som aldrig tidigare hade existerat. Folk som hade märkbara skillnader i språk, i traditioner och i levnadssätt och jag vågar säga också i mentalitet, började plötsligt räknas som invånare i en nation, det vill säga, de blev UZBEKER.

Den nya statens ideologi var kommunistisk och ateistisk. Och i den region, som länge hade levt under islamiska regler, började det härskas krigslysten ateism. Nästan alla religiösa lärda försvann i Stalins fångelser. Det blev förbjudet att gå i moské och praktisera islam. Med detta försvann ännu en maktig klan, de religiösa.

Staten avskaffade privat egendom, all handel och egendom förstatligades. De gamla kända affärsmännen blev tvungna att ingå i statens handelssystem och började arbeta som vanliga försäljare. Mot andra, de mest kända affärsmännen, vidtogs repressalieåtgärder. Med detta försvann affärsmännens klan som grupp med egna intressen och deras möjligheter att påverka de makthavande.

Kvar fanns bara de personer i ämbetsmannaklanen som anpassade sig mycket snabbt till den förändrade situationen. De tog emot den kommunistiska ideologin som sin enda möjlighet eller nyckel till statliga tjänster och därmed tillgången till makten och Sovjets kända fördelningssystem. Dessa personer i ämbetsmannaklanen konverterade till kommunister och ingick i det kommunistiska partiet. Det var ett måste för att vara med och få viktiga poster inom staten.

Men här kommer vi till ett problem. Det var ju ämbetsmän från tre tidigare stater som förenades i Uzbekistan. Frågan var vem och från vilka regioner, som skulle få ledande poster i Uzbekistan. Vem hade och varför hade de fördelar framför andra för att få ledande poster i staten? Det var de viktiga frågor som startade en maktkamp mellan ämbetsmän, som i detta läge inte bara representerade sina egna intressen utan hela den egna regionens intressen.

Med tiden utvecklades de till regionala grupper med gemensamma intressen av regionalt ursprung och med anspråk på ledande poster i statsledningen. I den formen existerar också i dag regionala grupper eller, som utomstående säger, klaner.

De regionala grupperna består inte alltid av släktingar eller av personer från samma stam (det finns inte stammar längre). Det är i stället tillhörigheten till samma region som gör att de stödjer varandra så hårt.

I Uzbekistan säger man inte att den här ämbetsmannen är från Samarkandklanen eller Tasjkentklanen utan man säger bara att han eller hon är från Samarkand eller Tasjkent. Då förstår alla att personen kommer att stödja sina egna från Samarkand eller Tasjkent.

Om man tittar på vilka ledare Uzbekistan har haft under sin existens får man veta vilka regioner som under tiden fick företräden. När det Sovjetiska Uzbekistan uppstod var det inte

självlklart att ledaren för kommunistiska partiet i republiken var den som bestämde allt. Det kom senare.

De första ledarna i Uzbekistan var Akmal Ikramov - partiledare som kom från Tasjkent, Fayzulla Hodjaev - regeringsledare från Bukhara, Yuldash Ahunbabaev - ledare i parlamentet från Fergana. Av de tre var Fayzulla Hodjaev mäktigast, han var ledare för Republiken Bukhara, som senare anslöt sig till Uzbekistan. Det är viktigt att påpeka att när Uzbekistan grundades av Moskva 1924 beslutade Moskva att Samarkand skulle bli huvudstad i republiken. Så var det till 1930, då ändrades huvudstaden till Tasjkent. Detta faktum visar att det var mycket inre strider i huvudstadsfrågan, som vanns av Akmal Ikramov (partiledare, Tasjkent) och Yuldash Ahunbabaev (ledare i parlamentet, Fergana). Bobur Malikov som blev justitieminister under Islam Karimovs tid och senare Uzbekistans första ambassadör i USA, är förresten barnbarn till Yuldash Ahunbabaev. Bobur Malikov lever nuförtiden i landsflykt i USA.

Fayzulla Hodjaev och Akmal Ikramov blev senare (år 1937-38) falskt anklagade av Stalins regim och dömdes till döden.

Efter de två blev Usman Yusupov från Andijan, första sekreterare i Uzbekistans kommunistiska parti (i fortsättningen kallad parti ledare). Yuldash Ahunbabaev tog, förutom parlamentet, också över ledningen av regeringen. Även om det var självklart att alla utnämningar gjordes av Moskva, pågick det konsultationer med lokala aktivister i republiken. Det gjorde att Usman Yusupov, som hade nära kontakter med Yuldash Ahunbabaev och var känd (erkänd) bland Tasjkents partiämbetsmän, fick högsta posten i republiken. Här får man framhålla att regionala grupper från Fergana (i den gruppen ingår Fergana, Andijan, Namangan) och från Tasjkent, enades om Usman Yusupovs kandidatur. Han var ledare i republiken från 1937 till 1950. Efter Usman Yusupov fick Amin Niyazov (kommer från Ferganagruppen) partiledarposten. Han var partiledare till 1955.

Men Tasjkentgruppen kämpade hela tiden för att återta ledningen i republiken. Förändringen kom med Stalins död. Inre politiskt krig i Moskva mellan Chrusjtjov och Beria hjälpte Tasjkentgruppen att ta över den politiska ledningen i republiken. Det gick till så här: Tasjkentgruppen hade en stark figur som hette Nurritdin Muhitdinov. Han var Stalins favorit. När Nurritdin Muhitdinov och Tasjkentgruppen började göra anspråk på partiledarposten försökte Ferganagruppen att neutralisera Nurritdin Muhitdinov genom att driva bort honom från Uzbekistan. De rekommenderade honom till arbete i Moskva och när Moskva antog rekommendationen blev Nurritdin Muhitdinov tvungen att flytta från Uzbekistan till Moskva. Och när det i Moskva pågick politiskt krig tog Nurritdin Muhitdinov ställning för Chrusjtjov, som senare vann. Efter detta utnämnde Chrusjtjov Nurritdin Muhitdinov till partiledarposten i Uzbekistan. På så sätt fick Tasjkentgruppen den politiska makten i republiken. När Nurritdin Muhitdinov hade haft partiledarposten i två år (1955-1957) lämnade han över ledarposten till Sabir Kamalov (Tasjkentgruppen). Sabir Kamalov ledde republiken från år 1957 till år 1959.

Man får inte glömma att det existerade ytterligare en regional grupp, som förlorade ledande poster efter Fayzulla Hodjaevs tid. Det var Bukharagruppen. I den här gruppen ingick Samarkand, Djizah och Kashkadarya. Dessutom var Khivagruppen ofta allierade med Bukharagruppen.

Under den period när republiken styrdes av Fergana- och Tasjkentgrupperna kämpade Bukhara- och Khivagrupperna för att få vara med i statsledningen. Sakta, sakta började de ta

sig in på olika andraplansposter. Det högsta som de än så länge kunde uppnå var parlamentsledningen. Det var Sharaf Rashidov som år 1950 fick ordförandeposten i Uzbekistans Högsta Sovjet (parlament).

År 1959 förlorade Fergana- och Tasjkentgrupperna partiledarposten. Vinnaren blev Sharaf Rashidov. Rashidov var från Djizah och stöddes av Bukharagruppen. Många bedömare tror att Rashidovs upphöjelse var en följd av Fergana- och Tasjkentgruppernas inre strider. Representanter från Bukharagruppen lyckades övertyga Moskva om att ett maktskifte till Rashidovs fördel skulle bidra till Uzbekistans ekonomiska utveckling. Och det blev så. Med stöd av Moskva utnämndes Rashidov till partiledarposten. Och med detta började en 24 år lång epok med Bukharagruppens styre av Uzbekistan.

När Rashidov tog över den högsta politiska posten i Uzbekistan började han se över hela maktfördelningen i högsta ledningen. Syftet var att flytta bort regionala gruppers representanter från statens styre. Och med detta hindra Moskva från att upptäcka nya personer från andra regionala grupper. Rashidov försökte att bygga ett system där alla kontakter med högsta ledningen i Moskva gick via honom eller via de som han hade förtroende för. Rashidov visste att det fanns två krafter som kunde avsätta honom från makten, det var först och främst Moskva och i andra hand regionala grupper.

När Rashidov fick partiledarposten drev han fram olika ekonomiska projekt, som skulle öka Uzbekistans insats i Sovjets budget. Och med detta på agendan passade han på att byta ut den dåvarande regeringens ledare Arif Alimov, som var från Tasjkent, mot Rahmankul Kurbanov från Bukhara. Kurbanov var regeringsledare från 1961 till 1971. Efter honom fick Hormuhammad Hudaiberdiev som kommer från samma stad som Rashidov regeringsledningen. Hudaiberdiev ledde regeringen från 1971 till 1984.

Rashidov fick kämpa mycket för Uzbekistans Högsta Sovjets ledning. På den posten satt Ferganas representant Yadgar Nasritdinova. Hon var kvinna, hon var populär och känd i Moskva. Rashidov försökte driva bort henne från Uzbekistan genom att rekommendera henne till arbete i Moskva. När det inte gick försökte Rashidov och hans grupp att smutskasta henne. År 1968 blev Nasritdinovas son arresterad med anklagelser om att han våldtagit en kvinna. Samma år utbröt oroligheter i Tasjkent i samband med en fotbollsmatch. De här oroligheterna fick en nationalistisk nyans för att där misshandlade uzbekerna ryssar. Rashidov och hans grupp passade på att anklaga Nasritdinova för att ha orsakat konflikten. På det sättet fick de Moskva att reagera och de fick Moskvans godkännande att avsätta Nasritdinova. År 1970 ersättes Nasritdinova av Nazar Matchanov från Khiva, som var en mycket nära vän till Rashidov. Så lyckades Rashidov 1970 att tillsätta alla viktiga poster med personer som kom från Bukharagruppen.

Rashidovs styre var, med Moskvans tillåtelse, mycket enväldigt. Han utvecklade ett system där det inte längre krävdes kunskaper för att få arbete. Det viktigaste var släktskap och bekantskap. Och självklart regional tillhörighet. Det var mutornas och stagnationens epok. Det var den epok som dödade Aralsjön. Och mördaren var Rashidov. Det var den här epoken som uppfostrade Islam Karimov.

Rashidov styrde Uzbekistan i nästan 24 år. Det var inte bara Rashidovs styre, det var Bukharagruppens styre. Före Rashidovs tid brukade Moskva se till att maktfördelningen var jämnt fördelad mellan alla regionala grupper. Det var Stalin som införde systemet där regionala grupper sattes mot varandra och tävlade om Moskvans förtroende. Men i Rashidovs

fall spelade Brezjnevs sätt att styra en avgörande roll. För Breznev var vänskap mycket viktig och detta utnyttjade Rashidov.

Men som i tidigare fall påverkade maktskiften i Moskva Uzbekistan. Efter Brezjnevs död kom Andropov till makten. Han försökte förändra situationen i Uzbekistan med radikala metoder. Plötslig dog Rashidov. Hur han dog är fortfarande ovisst. Man säger att på uppdrag av Andropov läckte hans medhjälpare Geydar Aliev ut till Rashidov att han snart skulle arresteras och Aliev rekommenderade Rashidov att lämna det förgängliga livet med heder.

Andropov tillsatte direkt Inamdjan Usmanhodjaev som kommer från Fergana, på partiledarposten. Men Usmanhodjaev blev partiledare i mycket turbulenta tider (år 1988 arresterades Usmanhodjaev själv och fick ett långt fängelse straff för korruption). Han styrde republiken från 1983 till 1988. Moskva tog med mycket hårda nypor över kontrollen över republiken. Från 1983 tillsatte Andropov en undersökningskommission som hade fullmakt av Moskva att kasta vem som helst i Uzbekistan i fängelse, oavsett poster. Usmanhodjaev kunde inte påverka fördelningen av poster i Uzbekistan. Alla nya tillsättningar bestämdes helt och hållet i Moskva. Och Moskva försökte utnämna personer till ledande poster i Uzbekistan med tanke på en jämn regional representation.

År 1983 blev Akil Salimov från Samarkand ledare för Uzbekistans Högsta Sovjet. Han ersattes 1986 av Rafik Nishanov från Tasjkent. År 1988 ersattes Nishanov i sin tur av Pulat Habibullaev från Andijan. Samtidigt utnämndes Nishanov till att leda Uzbekistans kommunistiska parti. De åren jobbade Gorbatjov med att hitta en riktig bra ledare till Uzbekistan, någon som inte var konservativ och inte korrumpierad. Det pågick mycket utrensningar bland uzbekiska ämbetsmän. Till slut kallade Gorbatjov Rafik Nishanov, som var på diplomatiskt uppdrag utomlands. Nishanov drevs bort från Uzbekistan under Rashidovs tid på grund av en konflikt med Rashidov. Gorbatjov bestämde sig för Nishanov och han fick leda partiet från år 1988. Med Gorbatjovs nya politik, med berömda Glasnost och Perestrojka, lyste plötsligt en ny politisk stjärna i Uzbekistan. Det var vetenskapsmannen och partitjänstemannen Pulat Habibullaev. Han blev utnämnd till att leda Uzbekistans parlament 1988. Habibullaev var mycket populär bland de intellektuella, han var modern och fritänkande. Gorbatjov blev förtjust i honom när han pratade med honom vid ett vetenskapligt forum i Moskva då Habibullaev var president vid Uzbekistans vetenskapliga akademi. Efter detta möte valde Gorbatjov honom som blivande ledare för Uzbekistan och utnämnde honom till en post i ledningen för parlamentet. Det var under de år när Gorbatjov började prata om att ge mer makt från kommunistiska partiet till parlamentet. Och visst hade han väl planer om Habibullaevs framtid.

Men tiderna hade förändrats, det gick inte så lätt att genomföra planerna. Uzbekistans politiska kretsar och regionala grupper var rädda för Habibullaev, den nya och okända mannen, som kom för att förverkliga Gorbatjovs revolutionära idéer i Uzbekistan. De bestämde sig för att diskreditera och avsätta Habibullaev på ett demokratiskt sätt. Man inspirerades till det med ett brev med klagomål på Habibullaev. Detta brev diskuterades öppet och på demokratiskt sätt av parlamentet. Och efter diskussionen tvingades Habibullaev att avgå. Ironiskt nog var det inspirerande brevet undertecknat av vetenskapsmannen Marat Zahidov, som senare under Islam Karimovs tid, blev parlamentsledamot och 2002, efter arbetet i parlamentet bildade han de fria böndernas parti i Uzbekistan tillsammans med Bobur Malikov och Nigora Hidoyatova (koalitionen "Solskensk koalitionen Uzbekistan"). Nuförtiden leder Marat Zahidov en grupp som kämpar för mänskliga rättigheter i Uzbekistan. Hur som helst stoppades Habibullaev. Jag tror fortfarande att Habibullaev kunde ha blivit en riktig och

demokratisk ledare i Uzbekistan och om han hade lett det självständiga Uzbekistan istället för Islam Karimov skulle läget i landet kunnat vara helt annorlunda.

Habibullaev avsattes 1989 och ledde parlamentet i bara tio månader. Efter honom fick Mirzaolim Ibragimov från Namangan, leda Uzbekistans parlament. Gorbatsjov blev djupt besviken på Rafik Nishanov som ledde Uzbekistans kommunistiska parti och flyttade honom till Sovjets parlament för att leda nationalitetsrådet (den ena av två kammare i parlamentet Högsta Sovjet).

Nishanov valdes till att leda Sovjets nationalitetsråd i mitten av maj 1989. Med detta lämnade han partiledarposten. Han arbetade i Moskva och Uzbekistan blev utan partiledare. Det var en ovanlig situation. Det var regel att när man avsatte en partiledare skulle i samma stund en ersättare utnämnas. Det gick nästan en månad innan den nya ledaren utnämndes. Det blev Islam Karimov.

Men varför tog det så lång tid? Vad pågick under den tiden? Hur gick det till att EN helt okänd person som Islam Karimov plötsligt fick den högsta posten i Uzbekistan?

Säg till dina vänner som vill ansluta sig till Kaukasien att gå till <http://www.kanalen.org/maillinglistor.php>. Gå till samma adress om du vill göra en paus i prenumerationen, lämna listan eller byta adress.

Vill du veta mera, skicka ett mail till majordomo@kanalen.org och skriv bara orden INFO KAUKASIEN som text.